

Janko Glazer

Spomini na slovenske gledališke predstave v Mariboru pred prvo svetovno vojno

Ti spomini, napisani za stoletnico slovenskega Dramatičnega društva, se nanašajo na leta, ko sem bil v Mariboru gimnazijec (1905—1913) in sem redno zahajal k predstavam v Narodnem domu. Po odhodu iz Maribora sem le še tu in tam videl kako uprizoritev, npr. v aprilu 1914 proslavo petstoletnice zadnjega ustoličenja; kmalu za tem pa so predstave tako prenehale, ker jih je onemogočila vojna. Navajam samo stvari, ki se jih še danes spominjam, zato so navedbe skope in pomanjkljive; pomanjkljive so tudi zato, ker sem doživljal predstave samo kot gledalec, nisem pa pri njih sam sodeloval, da bi bil lahko dobil vpogled tudi v dogajanje za kulisami.

Glavnino slovenske gledališke publike v Mariboru je pred prvo svetovno vojno tvorilo slovensko izobraženstvo skupaj z ostalim slovenskim meščanstvom, kolikor ga je bilo, in slovensko dijaštvo. Iz okolice in s kmetov je obisk bil pičel, izvzemši posamezne igre, za katere so udeležbo posebej organizirali (zlasti V znamenju križa in Ben Hur). Delavstvo je kazalo za predstave povečini malo zanimanja; bilo je premalo prebujeno kulturno, pa tudi premalo prebujeno narodno.

Raznarodovanju, ki se je do leta 1918 vršilo v spodnještajerskih mestih in trgih, je prav delavski sloj bil najbolj izpostavljen. Bili so za to gospodarski, pa tudi psihološki vzroki: odvisnost od nemškega delodajalca; zapostavljenost in iz tega izvirajoči občutek manjvrednosti, dokler ne znaš nemško; predimenzionirani pomen, ki ga je s tem dobila nemščina kot nujna in »zveličavna«. Kolikor je delavstvo bilo politično organizirano, ga je odtuževala tudi organizacija. Socialnodemokratska stranka, takrat glavna delavska stranka v naših krajih, je na Štajerskem (kljub internacionalizmu, ki ga je izpovedovala v teoriji) v resnici bila nemška, ker je bila organizacijsko podrejena Gradcu. Glede tega so razmere na Štajerskem bile bistveno drugačne ko na Kranjskem: vključiti se v socialno demokracijo je na Štajerskem pred letom 1918 v narodnem pogledu pomenjalo vključiti se v nemštvo. Na veliko se je to dogajalo zlasti pri železničarjih, posebno v železniški delavnici, in šele, ko je na pobudo Ivana Kejžarja bila ustanovljena v Mariboru podružnica Zveze jugoslovanskih železničarjev v Trstu, se je ta proces nekoliko zavrl. Poglavlje zase so bili obrtniški vajenci. Pri teh so vzroki za ponemčenje, ki sem jih navedel (gospodarski in psihološki), zaradi mladostne sprejemljivosti bili še posebno učinkoviti in usodni.

V delavnicah nemških mojstrov se je naraščaj, prihajajoč v veliki meri s podeželja, naglo prilagajal novemu okolju. Iz teh vrst so rastle posebno srditi narodni nasprotniki, tista plast potujčene mladine, ki so jo v kritičnih trenutkih, npr. ob septembrskih dogodkih leta 1908, pošiljali demonstrirat na ulico in razbijat šipe na slovenskih hišah. Dobro sliko teh razmer je podal dr. Ljudevit Pivko v zgodbi Ribičev Jurka (Maribor 1911). Pivko je tudi največ pripomogel, da se je položaj vsaj nekoliko začel boljšati, zlasti z delom v Sokolu in v Ljudski knjižnici, ki sta bila ustanovljena skoraj istočasno, Sokol leta 1907, knjižnica eno leto prej. Da so to narodno osveščevalno delo pospeševale tudi predstave v Narodnem domu, ni dvoma. Beseda z odra je bolj neposredna, zato tudi bolj vsem dostopna ko v katerikoli drugi obliki, nudile pa so predstave tudi priliko, da so vajenci in drugi mladi ljudje, živeči v nemškem okolju, prihajali v slovensko družbo in z njo našli stik. Značilno je, da je nemški magistrat na razne načine skušal predstave onemogočiti ali jih vsaj ovirati (npr. s prepovedjo plakativiranja in z osporavanjem tehnične opreme odra); vidi se iz tega, kak pomen so predstavam pripisovali. Če bi Slovenci ne bili imeli lastne gledališke dvorane v Narodnem domu, bi po vsej verjetnosti v napetem ozračju pred prvo svetovno vojno bili morali z igranjem prenehati, ker bi za slovenske igre pod nemško streho ne bili dobili prostora.

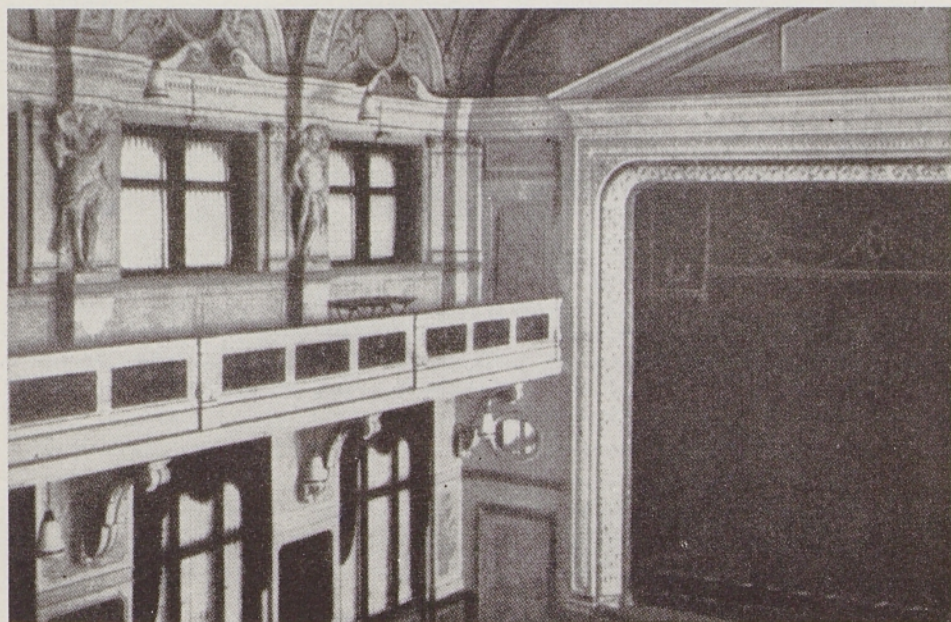
Temu primerno je tudi Narodni dom sam nacionalnim prenapetostem bil kamen spotike in ob demonstracijah glavni objekt napadov. Slovencem pa je bil zbirališče in zatočišče: v njem so se vršile gledališke predstave in predavanja, vsako leto velika narodna veselica Ciril-Methodove družbe in plesni tečaji za slovensko mladino, v njem so imeli prostore Slovanska čitalnica, Ljudska knjižnica in Sokol, nekaj časa tudi Zgodovinsko društvo, v njegovih kletnih prostorih (v tako imenovanem »peklu«) so se sestajali dijaki in gotovo še kdo. Tudi s svojo zunanostjo je Narodni dom pomagal dvigati narodno zavest. Ko sem prišel v Maribor, je bila zgradba še nova (dokončana leta 1899), spadala je med reprezentativna poslopja takratnega Maribora in bili smo nanjo ponosni. Značilno se mi zdi, da sem kot prvošolec izdelal maketo Narodnega doma in jo postavil na peč v naši dijaški sobici — kot okras in hkrati kot simbol.

Odnos slovenskega dijaštva do predstav v Narodnem domu je bil seveda pozitiven. Razen semeniščanov, ki se teh predstav na splošno niso mogli udeleževati, smo dijaki bili med najbolj rednimi in najbolj zvestimi obiskovalci in smo navadno pošteno napolnili stojišče. Koliko je to obiskovanje prispevalo k našemu duhovnemu oblikovanju, pa bi težko rekel: človek podzavedno prejema vtise in sam ne ve, kaj vse je nanj vplivalo. Verjetno tudi večeri, ki smo jih v rahlo vznemirjenem razpoloženju gledališkega okolja preživeli v Narodnem domu, niso ostali brez sledu za nas. Vsekakor smo bili dijaki hvaležen avditorij, zlasti v nižjih razredih, ko smo sprejemali predstave brez predsodkov, naivno, kot »spectaculum« v prav prvotnem pomenu besede. Tako jih je sprejemala tudi galerija (konkretno se spominjam aplavza ob Lumpaciju Vagabundu) — znamenje, da so predstave ustrezale in našle odziv. V višjih razredih smo postali seveda zahtevnejši in naš entuziazem se je umaknil kriticismu, včasih morda celo pretiranemu. Ko so igrali Vošnjakovo Lepo Vido (bil sem takrat v šestem razredu) in me je v odmoru vprašal dr. Karel Glaser, kako sem zadovoljen, mi je vprašanje bilo neprijetno, kajti bil sem nezadovoljen.

Šolske oblasti glede obiska gledaliških predstav niso delale težav. Edino za Cankarjevo Pohujšanje, s katerim so gostovali ljubljanski igralci leta 1908

Narodni dom v Mariboru, sezidan 1899

Velika dvorana mariborskega Narodnega doma

Prizor iz igre W. Barreta V znamenju križa, ki jo je uprizorilo mariborsko Dramatično društvo 11. decembra 1910 v Narodnem domu v Mariboru

(menda v maju), se spominjam, da smo se dijaki v odmorih pred profesorji nekoliko umikali in da torej obisk najbrž ni bil dovoljen, vsaj ne nižjegimnazijcem; spominjam se pa tudi, da nas profesorji niso marali opaziti. Bil sem takrat tretješolec. Tudi drugače je takratna šola — vsaj v Mariboru — bila širokogrudna. Meni je Ljubljanski Zvon objavljale verze s pravim imenom od februarja 1910 naprej, ko sem bil petošolec, pa zaradi tega nikoli nisem imel sitnosti; samo enkrat me je naš profesor slovenščine Franc Jerovšek, stari »Zeus«, rahlo opomnil: »Vi bi radi bili mučenik?!« To je bilo v januarju 1913, ko je moja pesem Doma v planini izšla na prvi strani novega letnika in je tako moje ime prišlo na posebno vidno mesto. A to je bil samo dobrohoten opomin. Ob isti priliki in k isti pesmi mi je naš profesor nemščine Friedrich Knapp celo čestital.

Da bi mogel primerjati predstave v Narodnem domu s predstavami v nemškem mestnem gledališču, so vtisi, ki so mi ostali, preveč nedoločni; tudi sem v nemško gledališče zahajal premalo. Morda bi na splošno lahko rekel, da je nemško gledališče kot poklicno bilo dokaj povprečno, slovensko pa kot diletantsko nadpovprečno; tako v kvaliteti obeh verjetno ni bilo posebne razlike. Obe sta v veliki meri bili odvisni od publike, tudi nemško, kjer so posebno »vlekale« operete. Slagerje iz priljubljenih operet si neredko lahko čul z oken hiš, za opereto Zigeunerliebe pa se spominjam, da je ob znanih melodijah »sodeloval« tudi del stojišča. To me je vznemljilo, da potem dolgo nisem šel v to gledališče.

Prva igra, ki sem jo videl v Narodnem domu, so bili Rokovnjači. Bilo je to v decembru 1905, kmalu za tem, ko sem prišel v Maribor. Do takrat na odru

Fr. Majer kot "Markus"
v Znamenju križa"

Dramatično društvo v Mariboru.
V nedeljo, dne 5. prosinca 1913, se poslavlja iz Maribora gosp. režiser Franc Majer v burki »Pojdimo na Dunaj«. Ker je bil on eden najboljših in najmarljivejših igralcev, upamo, da mu bo slavno občinstvo z obilnim posetom izkazalo svoje priznanje. Začetek predstave je točno ob pol 8. zvečer ter prosimo, da vsakdo pravočasno pride, ker se z začetkom ne bo čakalo. Obenem opozarjamo na odhodnico gosp. Majerja, katero prirede vsa mariborska narodna društva v četrtek 2. prosinca 1913 ob 8. zvečer v restavraciji Narodnega doma.

Društvo ...

Iz Maribora. Slovensko gledališče. Dne 5. prosinca je vprizorilo Dram. društvo veseloigro štiridejanko »Pojdimo na Dunaj«. V tej igri, ki sicer ni preveč duhovita, ki je pa kljub temu pretresala sme-haželjno občinstvo, zlasti na galeriji, se je poslavljaj od mariborske slovenske javnosti g. France Majer. Ta mladi mož, si je pridobil v sedmih letih, ki jih je preživel v Mariboru, s svojo neutrudljivo delavnostjo v društvenem življenju, s svojim idealnim nardnim navdušenjem in prikupljivim vedenjem simpatije vseh krogov. Ob njegovi odhodnici (2. t. m.) so se spominjali zastopniki slovenskih društev njegovega dela in cenili njegovo požrtvovalnost v lepih in resničnih besedah, še bolj odkritosrčno je pa izražalo občinstvo ob predstavi svoja čustva. Poleg lepih spominskih daril, ki so ga poklonila društva, mu je podarilo Dramatično društvo pri predstavi lep lavorjev venec z dolgi slovenskimi trakovi kot izraz splošne želje, da naj spremljajo uspehi njegove korake tudi v oddaljenih primorskih krajih. Od g. Majerja bi se bili rajši poslovili v njegovi najboljši vlogi Marka («V znamenju križa»). Vloga ekonoma v veseloigri »Pojdimo na Dunaj« bila zanj tako hvaležna. Pogodil jo je seveda jako dobro in z njim njegovi sopotniki na Dunaj, g. Weigl in g. Luka. Prednost gre dvema damskima vlogama, ki sta uspešno oživljali igro. Tudi ostale manjše vloge so bile v dobrih rokah, tupatafi se je kazala mala izvežbanost na odru. Začetek je bil točen, vsled tega se je igra že ob 10. končala. P.

Iz Maribora. Pri odhodnici g. Fr. Majerja je nabrala gđc. Marica Posehova 20 K 20 v. v prid društvu.

nisem videl drugega ko dve ali tri burke, ki jih je uprizorilo Bralno društvo v Rušah. Eden od igralcev, ki sem ga poznal že z ruškega odra, je nastopil tudi v Rokovnjačih (kot Rajtguzen); bil je to Miloš Štibler, poznejši zadružnik, takrat visokošolec, doma s Fale. Kako so bile razdeljene druge vloge, ne vem, ker takrat še skoraj nikogar v Mariboru nisem poznal. Sicer pa so tudi za poznejša leta moji spomini zelo obledeli. Najbolj se spominjam glavnega igralca Franja Majerja, takrat trgovskega nameščenca, od igralk pa Ele Marinove, pozneje poročene Kocuvan. Nastopal je na odru tudi njen oče, profesor Stanko Marin (npr. v burki Veleturist), prav tako njena mati Amalija Marin, mlajša sestra Ljubica pa, kolikor mi je ostalo v spominu, samo v živih slikah (npr. na proslavi petstoletnice ustoličenja). Med rednimi igralci je bil solicator Štefan Medved (dokler je bil v Mariboru), večkrat je nastopil, predvsem v veseloigrah in burkah, tudi Vilko Weixl, takrat lastnik majhne papirnice v gornji Gosposki ulici (zdaj Tyrševa 1, popravljalnica nogavic Irena). Nekoč je pel kuplet o denarju (»vse za denar, vse za denar«) z lokalnimi aluzijami, ki so zbudile mnogo veselosti; kdo je kuplet priredil ali sestavil, ne vem. Tu in tam je igrala tudi Marija Matkova, žena profesorja, bolj izjemno tudi žena dr. Pivka, Ljudmila Pivkova, po rodu Čehinja. Dr. Pivko sam kot igralec ni nastopal, je pa sodeloval drugače, npr. na proslavi ustoličenja, ko je pred uprizoritvijo zadnjega dejanja Jurčičevega Tugomera seznanil gledalce z vsebino prejšnjih dejanj. Kdo je sestavljal repertoar, kako je bilo z režiranjem in kdo je imel skrb za jezik in izgovarjavo, mi ni znano. Kar se tiče izgovarjave, se je elkalo, kakor takrat na splošno, tudi v Ljubljani (do Župančiča).

Katere uprizoritve so mi ostale v spominu? Od domačih že omenjeni Rokovnjači (ker je bila to prva večja igra, ki sem jo videl), V znamenju križa in Ben Hur (zaradi opreme), Razbojniki (ker so ustrezali mojemu takratnemu duševnemu razpoloženju). Od ljubljanskih gostovanj se spominjam že omenjenega Pohujšanja (s Thalerjevo kot Jacinto), Martina Krpana (z Verovškom), pa tudi Funtkove Tekme, ki me je pustila hladnega, ker se mi je zdela preveč shematična in neživljenjska.

H koncu opozarjam še, da je precej konkretnih sodobnih podatkov zabeleženih v Pivkovem poročilu Slovensko gledališče v Mariboru v Ljubljanskem Zvonu 1910, 189—91 in v istega avtorja Mariborskih pismih v Slovanu 1911, 191—2, 224, 256, 287—8, razen tega v poročilih Ivana Kajžarja v Mariborskem slovenskem koledarju za leto 1913, 61—5 in za leto 1914, 44—6. V Koledarju je objavljen tudi tloris gledališke dvorane, iz katerega se vidi, da je čisto spredaj bila ena vrsta foteljev, potem dvanajst vrst navadnih sedežev, razdeljenih v tri kategorije, vsaka kategorija s štirimi vrstami, skupaj 240 sedežev, za sedeži pa stojišče. Galerija je tekla ob obeh stranskih in ob zadnji steni in je imela eno vrsto sedežev, za njimi pa prav tako stojišče. Delila se je publika, kakor je bilo v gledališčih splošno v navadi: meščanstvo je po večini hodilo v parter, dijaki na stojišče, nižji sloji na galerijo. Fotelji so bili namenjeni eliti; kolikor se spominjam, so zahajali tja predvsem nekateri odvetniki in profesorji, npr. dr. Rosina, ravnatelj Schreiner, profesor Matek in njegova žena, ravnatelj dr. Tomišek. Spočetka te vrste ni bilo, postavili so fotelje šele okrog leta 1910 — izzvali pa so s tem pri večini občinstva negotovanje.

Les représentations slovènes à Maribor avant la première guerre

L'auteur décrit la vie théâtrale slovène à Maribor dans les années 1905—1913, sous forme des souvenirs qu'il garde de cette époque où il était encore lycéen. Il parle d'abord du public: celui-ci était composé principalement de Slovènes cultivés et de jeunesse scolaire, les paysans des environs de la ville venaient rarement au théâtre, et les ouvriers, pour la plupart germanisés, presque jamais. Il énumère ensuite les noms de quelques comédiens, évoque les représentations qu'il a vues — celles de la troupe locale et celles de l'ensemble de Ljubljana jouées en tournée — cite certains articles contemporains sur la vie théâtrale de Maribor (Pivko, Kejžar) et termine par une description expressive de la salle du Narodni dom (construit en 1899) où la Société dramatique de Maribor donnait toutes ses représentations.